

СУЧАСНА ШКОЛА: НАВЧАННЯ, РОЗВИТОК, ВИХОВАННЯ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.13(5)-9

УДК 373.5.015.31:37.012+7](477) «195-199»

НАПРЯМИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

*THE DIRECTIONS OF ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF
PUPILS IN GENERAL EDUCATION ESTABLISHMENTS OF UKRAINE
IN THE SECOND HALF OF XX CENTURY*

Т. М. Булгакова
В. Д. Гришко

Актуальність дослідження. В умовах глобалізації і насиченості інформаційного часу особливо важливим постає питання художньо-естетичного виховання молодого покоління. Аналіз концепцій художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх закладах України другої половини XX століття є основою для виокремлення ефективних методів вирішення сучасних проблем виховання.

Постановка проблеми. Чи надається у минулому столітті важливого значення художньо-естетичному вихованню учнів?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні аспекти художньо-естетичного виховання дітей та молоді знайшли відображення у працях І. Бега, О. Дем'янчука, В. Москальца та ін. Проблемі організації та ефективності художньо-естетичного виховання присвячені праці Д. Кабалецького, Б. Неменського, В. Сухомлинського та ін.

Urgency of the research. In the conditions of globalization and saturation of the information time, the issue of artistic and aesthetic education of the young generation is especially important. The analysis of the concepts of artistic and aesthetic education in in general education establishments of Ukraine in the second half of the 20th century is the basis for the selection of effective methods for solving modern education problems.

Target setting. In the last century, the importance of artistic and aesthetic education of students is given?

Actual scientific researches and issues analysis. The psychological aspects of artistic and aesthetic education of children and young people are reflected in the writings of I. Beha, O. Demyanchuk, V. Moskalets, and others. The problem of organization and effectiveness of artistic and aesthetic education is devoted to the works of D. Kabalevsky, B. Nemensky, V. Sukhomlynsky and others.

Постановка завдання. Система сучасної освіти в Україні як стратегічної галузі держави має узгоджуватись із принципами наявних економічних відносин, ставленням до неї суспільства, рівнем освітніх потреб. Упродовж останніх років чимало зроблено для визначення і спрямування діяльності загальноосвітніх закладів по шляху перспективних дій. Успішне досягнення мети залежить від багатьох чинників, важливим із яких є виховання майбутніх громадян України з високим рівнем естетичної культури.

Вклад основного матеріалу. Сучасна школа покликана розвивати в дітях потребу сприймати культурні цінності, нагромаджувати мистецький досвід та використовувати їх як основу для гармонізації ставлення до навколишнього світу. Основи цього були закладені у другій половині минулого століття, хоча й був значний перекис у сторону комуністичного виховання. У радянський відрізок часу досліджуваного нами періоду у вихованні превалювало формування якостей культурного громадянина, будівника комунізму. В художньо-естетичне виховання впліталось формування патріотизму та інтернаціоналізму, ними була пронизана художня література, музичне, образотворче мистецтво.

Висновки. Складність, широта і багатогранність проблем художньо-естетичного виховання в школі, багатоаспектність його зв'язку з реальним життям обумовлює

The research objectives. The system of modern education in Ukraine as a strategic field of the state must be in line with the principles of existing economic relations, the attitude of society to it, and the level of educational needs. During recent years a lot has been done to identify and direct the activities of general educational institutions on the way of perspective actions. Successful achievement depends on many factors, the important of which is the upbringing of future Ukrainian citizens with a high level of aesthetic culture.

The statement of basic materials. The modern school is intended to develop the need for children to perceive cultural values, to accumulate artistic experience and to use them as a basis for harmonizing the attitude towards the surrounding world. The foundations of this were laid in the second half of the last century, although there was a significant shift in the direction of communist upbringing. In the Soviet age of the period of our study in education, prevailing formation of the qualities of a cultural citizen, the builder of communism. In the artistic and aesthetic education, the formation of patriotism and internationalism, the fiction, music, and fine arts were penetrated.

Conclusions. The complexity, breadth and multiplicity of problems of artistic and aesthetic education at school, the multidimensionality of its connection with real life necessitates the use of existing experience on this

необхідність використання існуючого досвіду з цього питання та розроблення нових підходів. Вивчення здобутків української теорії і практики виховання буде сприяти удосконаленню роботи з питань підвищення культурного рівня сучасної особистості.

Ключові слова: художньо-естетичне виховання, учні, освіта, радянський період, демократизація.

issue and the development of new approaches. Studying the achievements of Ukrainian theory and practice of education will contribute to improving the work on raising.

Keywords: artistic and aesthetic education, pupils, education, Soviet period, democratization.

Актуальність теми дослідження. Людство на даному етапі перебуває у стані інтенсивного розвитку усіх сфер діяльності, що потребує переосмислення ключових проблем освітньої політики. Нові вимоги до соціокультурних перспектив, до особистісних якостей людини зумовили наголосити на піднесенні рівня духовності, культури, удосконаленні розумової активності. Повноцінна життєдіяльність дітей вимагає розвитку потреби формування у них інтелектуальних почуттів, особистісного самотворення та естетичної радості від своєї поведінки. Адекватне реагування на потреби сьогодення спрямовує педагогічну науку і шкільну практику до пошуку оптимальних шляхів підвищення рівня художньо-естетичного розвитку учнівської молоді з подальшим формуванням у неї естетичного ставлення до дійсності.

Постановка проблеми. Школа – самобутня модель суспільства, на якій проектується всі його проблеми та впливають позитивні та негативні сторони суспільного життя. Художньо-творче становлення зростаючої особистості спрямовує вектор діяльності дітей у площину культурно-духовних цінностей. В нашій країні передбачається принципово новий етап роботи з дітьми у загальноосвітніх закладах, який формує вектор духовного досвіду, оснований на дослідженнях, ідеях та працях вчених у галузі художньо-естетичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що філософський аспект художньо-естетичного виховання відображено у працях Т. Андрущенко, М. Бахтіна, В. Ванслова, Г. Гадамера, О. Леонтєва, А. Лосєва, В. Мовчан та ін. Важливого значення досліджуваній проблемі надають вчені-психологи Г. Балл, В. Вунд, Л. Виготський, О. Оніщенко, Г. Шевченко та ін. Історичний контекст

означеної проблеми розкрито в роботах О. Бурова, Д. Джоли, І. Паласевич, О. Семашко, М. Чепіль, А. Щербо та ін.

Завданням нашого дослідження є розкриття напрямів художньо-естетичного виховання учнів другої половини ХХ століття для використання найкращих надбань педагогіки у подальшому розвитку педагогічної теорії та практики.

Виклад основного матеріалу. Всебічний та гармонійний розвиток учнів, наукова розробка питань формування комуністичної свідомості підростаючого покоління були важливими завданнями радянської педагогіки. Вся система освіти була державною, управління нею жорстко централізоване, виховній функції освіти радянська держава приділяла першочергову увагу. Художньо-естетичне виховання розвивалось у тісному зв'язку з розумовим, трудовим, моральним, фізичним. У закладах освіти створювались гуртки, студії, проводились різноманітні форми роботи, які сприяли художньо-естетичному вихованню дітей: дитячі масові заходи, свята, концерти, конкурси, огляди та ін.

В післявоєнні роки Академія педагогічних наук СРСР сумісно з Московською філармонією під керівництвом В. Шацької проводила велику експериментальну роботу з виховання у дітей високохудожнього смаку. Проводились концерти-бесіди для учнів середніх класів, де повсякчас використовувалась народна пісенна творчість, твори композиторів-класиків, фортепіанні обробки народних пісень [16, с. 203]. Дослідниця Науково-дослідного інституту психології УРСР Г. Ільїна акцентувала на вмінні вчителя правильно зрозуміти і розкрити учням художній образ пісні [1 с. 243].

В 1944 році в Києві розпочав роботу Центральний будинок художнього виховання дітей, основними завданнями якого була методична допомога шкільним та позашкільним установам з питань художньо-естетичного виховання дітей. 21 грудня 1955 року за наказом Міністра освіти УРСР Центральний будинок художнього виховання дітей був реорганізований у Республіканський учбово-методичний кабінет художнього виховання дітей. Надалі в його функції почало входити: розробка шкільних програм по малюванню і музиці, гуртків художньо-естетичного спрямування, організація і проведення оглядів, олімпіад учнівської художньої самодіяльності, виставок дитячої творчості тощо. В листопаді 1969 року кабінет художнього виховання був перейменований на кабінет естетичного

виховання, а в 1979 році він ввійшов до складу Республіканського учбово-методичного кабінету виховної роботи Міністерства освіти УРСР як відділ естетичного виховання [15].

Профорієнтація школи, що була зумовлена “Законом про зміцнення зв’язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР” (1958 р.), вивела трудове виховання школярів на першу сходинку всебічного розвитку. Дітям прищеплювали красу в житті через розуміння прекрасного в постійній праці, ознайомлювали з її естетичними властивостями, з основами виробничої естетики [3, с. 226]. В 60-тих роках розроблялись програми естетичного виховання молоді, де вказувались естетичними факторами природа, праця, навчальний процес, поведінка, побут, спорт, суспільно-політична діяльність тощо. Г. Щукіна у 1966 році визначає основними завданнями естетичного виховання формування естетичних почуттів, естетичного сприйняття, естетичних понять, суджень і оцінок. У вихованні дітей та молоді вчена важливу роль відводить повсякденному життю як джерелу прекрасного та зазначає, що мистецтво в системі естетичного виховання школярів з кожним роком грає все більшу роль [11, с. 522–534].

Одним із перших, хто почав вчити дітей сприймати, відчувати, осмислювати, переживати насолоду, вміти радіти красі життя був вчитель-новатор Кіровоградської області В. Сухомлинський. Очільник сільської школи виховував у дітей творче ставлення до будь-яких видів діяльності, наголошував на вихованні красою – вчив спостерігати разом із дітьми оточуючу природу, емоційно проникати в шедеври літератури, музики, живопису, намагались творити прекрасне руками. В. Сухомлинський часто використовував у роботі з дітьми казки, прислів’я, приказки, народні афоризми, етичні повчання, усну народну творчість. У Павлівській школі щорічно діяло біля 80 гуртків, щоб кожен учень міг розкрити свої здібності [14, с. 131].

Найбільш важливою проблемою художньо-естетичного виховання в семидесятих роках ХХ століття була розробка нових шкільних програм, що намагались враховувати вимоги до естетично вихованої і освіченої людини. Були створені два варіанти дидактико-методичного підходу до організації занять у школі: одна Д. Кабалевським і Б. Неменським [2], інша – Науково-дослідним інститутом художнього виховання Академії педагогічних наук

СРСР [13]. Обидві програми були відображенням позитивних тенденцій передового педагогічного досвіду і прагнули реалізувати принцип зв'язку навчання з життям, поставивши в якості основної мети духовне збагачення особистості людини. В Україні одночасно із програмою Д. Кабалевського проводилась експериментальна перевірка системи поглибленого вивчення музики, яка була створена на основі узагальнення досвіду радянської музичної педагогіки (Б. Яворський, Б. Асаф'єв), прогресивних ідей українських композиторів-педагогів (Н. Леонтович, К. Стеценко та ін.) та народної музики [1, с. 156].

В 70-х роках директор Науково-дослідного інституту художнього виховання АПН СРСР Б. Лихачов створив концепцію естетичного виховання, в якій на рівні досягнень науки розробив естетичний ідеал, ціль, задачі, зміст, принципи, організацію, методи, педагогічні технології процесу художньої освіти і виховання естетичної культури учнів. Вчений наголошував, що потрібно зробити доступним для всіх дітей світ прекрасного, навчити їх відкривати прекрасне в науці, праці, природі, в різноманітних явищах людського життя, сприймати, розуміти і цінити мистецтво, творчість. Естетичне відношення до дійсності повинно увійти в щоденне життя школяра, школи [5, 304]. Суголосна з цим твердженням науковець Л. Масол, яка обґрунтовує та вивчає художньо-педагогічні технології в школі. Вчена розробляє принципи створення естетико-виховного середовища в дитячому колективі на основі діалогічної взаємодії суб'єктів творчої діяльності, забезпечення розвитку школярів в умовах варіативного оновлення навчальних засобів з урахуванням поліаспектності художніх напрямів, засобів художньої виразності тощо [6, с. 115–119].

Зміст художньо-естетичного виховання в період розвинутого соціалізму продовжував формуватись під впливом ідеологічних нашарувань. Перебудова середини 80-х років і викликані нею процеси оновлення всіх сторін нашого суспільства потребували відмови від цього, тому в “Основних напрямках реформи загальноосвітньої і професійної школи” були накреслені установки партії в області естетичного виховання і художньої освіти підростаючого покоління та вказано на недостатнє використання виховних і пізнавальних можливостей предметів естетичного циклу. Відмічено, що спостерігаються протиріччя між зростаючими потребами, смаками, інтересами учнів до художньої творчості і

реалізацією особистісного потенціалу в продуктивних видах діяльності [10]. В восьмидесятих роках почали звертатися до українського народного мистецтва – у школах почали організовуватись різні форми відродження національних промислів.

Продовжуючи традиції Д. Кабалевського, в 90-их роках минулого століття Р. Марченко, О. Ростовським, Л. Хлебніковою було створено програму “Музика”. Головною метою музичного виховання школярів, на думку авторів, є формування музичної культури як важливої й невід’ємної частини духовної культури. В цій програмі реалізовано концепцію музичного виховання школярів на основі української національної культури. Ця концепція полягає у визнанні провідної ролі фольклору в музично-естетичному вихованні дітей, у зверненні до народної музичної творчості крізь призму її зв’язків із духовним, матеріальним та практичним світом людини [12].

Основні ідеї естетизації підростаючого покоління у 90-х роках відображено у загальних положеннях “Концепції національного виховання” як сукупності офіційно прийнятих концептуальних викладень, які ґрунтуються на гуманізації, культуровідповідності та демократизації виховання, вікових та індивідуальних особливостях дитини, що передбачає формування у школярів естетичного ставлення до дійсності на основі народного мистецтва та кращих доробків суспільства, розвиток здатності до самостійної творчості, усвідомлення прекрасного у повсякденній життєдіяльності [4]. Творчість, як одне із актуальних питань, що відповідає потребам сучасності, визначеним Національною доктриною розвитку освіти в Україні [9] та Національною державною комплексною програмою естетичного виховання [8], розглядається як важлива умова формування різносторонньої особистості, здатної творчо включатися в життєдіяльність, самостійно розв’язувати доступні проблеми.

Проблема формування духовного світу особистості обґрунтовується в дослідженні сучасного українського вченого-педагога В. Мороза, який визначив педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики, сформулював критерії та показники діагностики готовності майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики [7, с. 42]. Розкриваючи роль художньо-естетичного виховання в духовному становленні особистості, можна зазначити, що це питання й досі

залишається дискусійним, бо суть категорії “естетичного” зводиться до специфічної системи позаутилітарних взаємовідносин, внаслідок яких людина отримує духовне задоволення [6, с. 23].

Висновки. Отже, в будь-який період розвитку суспільства художньо-естетичному вихованню учнів надається виняткового значення. В радянський період другої половини ХХ століття в навчально-виховному процесі акцентувалося на вихованні майбутнього будівника комунізму. Всебічно розвинена особистість була ціллю виховання школярів, наголошувалось на поєднанні розумового, трудового, морального, естетичного і фізичного виховання. Художньо-естетичне виховання визначалось як одна із важливих сторін системи комуністичного виховання, тому були поширені різноманітні форми позакласної роботи: гуртки, студії, клуби, творчі об'єднання художньо-естетичного спрямування, свята, художні конкурси, тижні мистецтва, зустрічі з діячами мистецтва. Наголошувалось на питаннях естетики праці, краси людської думки, природи, навколишньої дійсності. Очевидним є те, що художньо-естетичне виховання і зараз залишається важливим вектором освіти. Сучасна українська школа прагне уникнути допущених помилок та поповнити досвід учнів для збагачення і облагородження системи стосунків із навколишнім.

Список використаних джерел:

1. Ільїна, ГА., 1956. ‘До питання про розкриття художнього образу при розучуванні пісні молодшими школярами’, *Питання дитячої та педагогічної психології* : *Наук. зап. Українського н.-д. Ін-ту психології*, Т. 5, 262 с.
2. Кабалевский, ДБ., 1977. ‘Программа по музыке (с поурочной методической разработкой) для общеобразовательной школы, 1–3 классы’, М. : *Просвещение*, 112 с.
3. Бабич, СВ., Вікторов, ВО., Заволока СП., 1962. ‘Керівні матеріали про школу’, К. : *Радянська школа*, 386 с.
4. Верховна рада України, 1996. ‘Концепція національного виховання’, *Освіта*, 26 жовтня, С. 4–5.
5. Лихачев, БТ., 1974. ‘Теория коммунистического воспитания’, М. : *Педагогика*, 492 с.
6. Масол, ЛМ., 2015. ‘Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб.’, Харків : «Друкарня Мадрид», 178 с.
7. Мороз, ВВ., 2009. ‘Підготовка майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики : дис. ...

- канд. пед. наук : спец. : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти», К., 261 с.
8. Зязюн, ІА., Семашко, ОМ., 1995. 'Національна державна комплексна програма естетичного виховання', *Рідна шк.*, № 12, С. 29–52.
 9. Верховна рада України, 2002. 'Національна доктрина розвитку освіти', *Освіта України*, 23 квіт. (№ 33), С. 4–6.
 10. 'О реформе общеобразовательной и профессиональной школы : Сб. документов и материалов', 1984, М. : Политиздат, 112 с.
 11. Щукина, ГИ., ред., 1966. 'Педагогика', М. : Просвещение, 650 с.
 12. Ростовський, О., Хлебнікова, Л., Марченко, Р., 2007. 'Програми для середньої загальноосвітньої школи, 1–4 класи. Музика', *Мистецтво та освіта*, № 1, С. 2–6.
 13. НИИ ХВ, 1965. 'Программа средней школы. Проект для обсуждения. На правах рукописи. Музыкальное искусство', М. : АПН РСФСР, 38 с.
 14. Сухомлинський, ВО., 1977. 'Вибрані твори : в 5 т.', Т. 5, К. : Радянська школа, 639 с.
 15. ЦДАВО України. 'Ф. 4631. Оп. 2', Арк. 1–2.
 16. Шацька, ВН., 1950. 'Повышение идейно-политического уровня эстетического воспитания в школе', М. : АПН РСФСР, Вып. 30, С. 195–208.

References:

1. Il'yina, NA., 1956. 'Do pytannya pro rozkryttya khudozhn'oho obrazu pry rozuchuvanni pisni molodshymy shkolyaramy (On the Issue of the Disclosure of Artistic Image when Learning the Songs by Junior Schoolchildren)', *Pytannya dytyachoyi ta pedahohichnoyi psykholohiyi : Nauk. zap. Ukrayins'koho n.-d. In-tu psykholohiyi*, Т. 5, 262 s.
2. Kabalevskiy, DB., 1977. 'Programma po muzyke (s pourochnoy metodicheskoy razrabotkoy) dlya obshcheobrazovatel'noy shkoly, 1–3 klasy (The Program on Music (with a Lesson of Methodical Development) for Secondary Schools, 1–3 Classes)', М. : Prosveshcheniye, 112 s.
3. Babych, SV., Viktorov, VO., Zavoloka SP., 1962. 'Kerivni materialy pro shkolu (Guiding Materials about the School)', К. : Radians'ka shkola, 386 s.
4. Verkhovna rada Ukrayiny, 1996. 'Kontseptsiya natsional'noho vykhovannya (The Concept of National Education)', *Osvita*, 26 zhovtnya, S. 4–5.
5. Likhachev, BT., 1974. 'Teoriya kommunisticheskogo vospitaniya (Theory of Communist Education)', М. : Pedagogika, 492 s.
6. Masol, LM., 2015. 'Khudozhn'o-pedahohichni tekhnolohiyi v osnovniy shkoli : yednist' navchannya i vykhovannya : metod. posib. (Artistic and Pedagogical Technologies in the Primary School: the Unity of Education and Upbringing : A Manual)', Kharkiv : «Drukarnya Madryd», 178 s.
7. Moroz, VV., 2009. 'Pidhotovka maybutn'oho vchytelya do rozvytku tvorchoho potentsialu molodshykh shkolyariv na urokakh muzyky : dys. ... kand. ped. nauk : spets. : 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity» (Preparation of the Future Teacher for the Development of Creative Potential of Junior Pupils at Music Lessons : a Thesis for Obtaining the

- Degree of a Candidate of Pedagogical Sciences : Specialty : 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education")', K., 261 s.
8. Zyazyun, IA., Semashko, OM., 1995. 'Natsional'na derzhavna kompleksna prohrama estetychnoho vykhovannya (National State Complex Program of Aesthetic Education)', *Ridna shk.*, № 12, S. 29–52.
 9. Verkhovna rada Ukrainy, 2002. 'Natsional'na doktryna rozvytku osvity (The National Doctrine of the Development of Education)', *Osvita Ukrainy*, 23 kvit. (№ 33), S. 4–6.
 10. 'O reforme obshcheobrazovatel'noy i professional'noy shkoly : Sb. dokumentov i materialov (On the Reform of General Education and Vocational Schools : Collection of Documents and Materials)', 1984, M. : *Politizdat*, 112 s.
 11. Shchukina, GI., red., 1966. 'Pedagogika (Pedagogy)', M. : *Prosveshcheniye*, 650 s.
 12. Rostovs'kyy, O., Khlyebnikova, L., Marchenko, R., 2007. 'Prohramy dlya seredn'oyi zahal'noosvitn'oyi shkoly, 1–4 klasy. Muzyka (Programs for Secondary schools, Classes 1-4. Music)', *Mystetstvo ta osvita*, № 1, S. 2–6.
 13. NII KHV, 1965. 'Programma sredney shkoly. Proyekt dlya obsuzhdeniya. Na pravakh rukopisi. Muzykal'noye iskusstvo (High school program. Draft for discussion. As a manuscript. Musical art)', M. : *APN RSFSR*, 38 s.
 14. Sukhomlyns'kyy, VO., 1977. 'Vybrani tvory : v 5 t. (Selected Works : In 5 Volumes)', T. 5, K. : *Radyans'ka shkola*, 639 s.
 15. TSDAVO Ukrainy. 'F. 4631. Op. 2 (F. 4631. Op. 2)', Ark. 1–2.
 16. Shats'ka, VN., 1950. 'Povysheniye ideyno-politicheskogo urovnya esteticheskogo vospitaniya v shkole (Increasing the Ideological and Political Level of Aesthetic Education in the School)', M. : *APN RSFSR*, Vyp. 30, S. 195–208.